

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Кафедра ботаніки

**СТАРОВИННІ ЗАБУТІ ПАРКИ
ХЕРСОНЩИНИ**

**ANCIENT FORGOTTEN PARKS
OF KHERSON REGION**

Херсон
Видавничий Дім «Гельветика»
2019

УДК 712; 582.29+361.99+32
С77

Рекомендовано до друку Вченою радою
Херсонського державного університету Міністерства освіти і науки України
(протокол № 5 від 27.12.2018 р.)

Рецензенти:

доктор біологічних наук, професор Кондратюк Сергій Якович
доктор біологічних наук, старший науковий співробітник Куземко Анна Аркадіївна

Дослідження та видання монографії було здійснено за кошти шведсько-українського проекту «Як був переможений Схід: на шляху до екологічної історії Євразійських степів» (2013–2019 рр.)

The investigation and print of the monography were sponsored by Swedish-Ukrainian project «How the East was Won: Towards an environmental history of the Eurasian Steppe» (2013–2019).

Ходосовцев О.Є., Мойсієнко І.І., Бойко М.Ф., Кунц Б., Мельник Р.П., Загороднюк Н.В.,
С77 Дармостук В.В., Захарова М.Я., Клименко В.М., Дайнеко П.М., Малюга Н. Г. Старовинні
забуті парки Херсонщини. Херсон: Видавничий Дім «Гельветика», 2019. 300 с.

Khodosovtsev A.Ye., Moysiienko I.I., Boiko M. F., Kuntz B., Melnyk R.P., Zagorodnyuk N.V.,
Darmostuk V.V., Zaharova V.Ya., Klymenko V.M., Dayneko P.M., Malyuga N.G. Ancient
forgotten parks of Kherson region. Kherson: Publishing House: Helvetica, 2019. 300 p.

ISBN 978-966-916-751-4

У книзі йдеться про історію та сучасність старовинних парків, створених у XVIII–XX століттях і які залишилися до наших часів. Вперше показано видовий склад дендрофлори та трав'янистих рослин, епіфітних мохоподібних та лишайників стародавніх парків та лісопарків Херсонщини, розташованих у Бехтерах, Преображенці, Старій Збур'ївці, Новочорномор'ї, Олексіївці, Хорлах, Роздольному, Чкаловому, Новоолександрівці, Нововоронцовці, Садовому, Херсоні (Казенний Сад) та Оджиголі, Архангельському лісі, Недогірському лісі, Оджигольському лісі, Іванівському лісі, Новодмитрівському лісі, Новочорноморському лісі, Олешківському сосновому борі, Реймерському лісі. В книзі наводиться історія деяких вікових та меморіальних дерев Херсонщини.

The monograph opens the history and the present of parks created in the XVIII–XX centuries that remained until our times. For the first time, the complete species lists of the vascular plants (dendroflora and herbaceous plants), epiphytic mosses and lichens of the ancient parks of the Kherson region in the Bekhtery, Novovorontsovka, Novooleksandrivka, Odzhyhol, Oleksiivka, Preobrazhenka, Rozdolne, Stara Zburivka, Chkalove, Chornomorske, Kherson (Kazennyi Sad), Khorly, Arkhangelskyi Forest, Nedogirskyi Forest, Odzhyholskyi Forest, Ivaniivskyi Forest, Novodmytrivskyi Forest, Novochornomorskyi Forest, Oleshkiivskyi Pine Forest, Reimerskyi Forest. The story of the old and memorial trees and their conservation are given.

УДК 712; 582.29+361.99+32

© Ходосовцев О.Є., Мойсієнко І.І., Бойко М.Ф., Кунц Б.,
Мельник Р.П., Загороднюк Н.В., Дармостук В.В., Захарова М.Я.,
Клименко В.М., Дайнеко П.М., Малюга Н.Г., 2019

ISBN 978-966-916-751-4

***Dedicated to Baron
Eduard Alexander von Falz-Fein
(14 September 1912 – 17 November 2018)***

ПЕРЕДМОВА

Як освоювали степ? Відповіді на це запитання багатогранні. Одна з них пов'язана із намаганням людей створити у безкрайніх Херсонських степах комфортні умови для життя. Разом із економічними успіхами та збільшенням мережі поселень (економії) мешканці південних степів намагалися насаджувати дерева та створювати парки біля своїх маєтків. Зазвичай висаджували єдине дерево-солітер на галявині неподалік панської садиби. На військово-топографічних картах (*Шуберт, 1846–1863*) середини XIX століття прямокутниками позначені сади та парки у межах сучасної Херсонщини. Як правило, це були недовговічні фруктові сади, які не збереглися до наших часів. На місці деяких з них, за традицією природокористування, послідовники намагалися відновлювати зелені зони. І лише невелика частка парків, з живими свідками подій 200-річної давнини, залишилася нам у спадок. А чи багато ми знаємо про них?

Дискутуючи на кафедрі ботаніки Херсонського державного університету про минуле та сучасне у природокористуванні на півдні

України, ми підняли тему старих парків, які розбудовували німецькі, французькі, українські, російські поселенці у безкрайніх Причорноморських степах. Пригадувалася лише історія формування дендропарку біосферного заповідника Асканія-Нова імені Ф.Е. Фальц-Фейна, який із напівзабутого у радянські часи перетворився у перлину та взірець паркобудівництва в Україні. Його історія була відновлена, а справа та ім'я Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна золотими літерами вписані у світову спадщину ЮНЕСКО. Ще маємо виписану історію Шевченківського (він же у свій час Денисівський, Олександрівський, Міський, імені Леніна) парку у місті Херсон, відомого багатьом поколінням містян. Щодо інших парків, то на думку приходили лише назви сіл та селищ або заповідних об'єктів, де вони могли ймовірно існувати.

Майже усе наукове товариство кафедри долучилося до вивчення сучасного стану забутих парків, і на початку літа 2017 року ми вирушили у путь. На жаль, деякі парки, як у Преображенці (у радянські часи Червоний Чабан), Красному (на мапах позаминуло століття Второчорномор'є) назавжди зникли з лиця Землі, не переживши революційних подій другої декади ХХ століття. Проте ми були приємно здивовані тим, що в інших місцях Херсонщини нам відкривалися паркові ландшафти із старовинними деревами, що перетнули межі принаймні двох століть. Усі наші враження та результати наукових досліджень стали основою цієї книги. Сподіваємось, що вона дасть можливість по новому осмислити історію нашого краю та перевідкрити рекреаційні ресурси нашої сонячної Херсонщини. Значну увагу ми приділяли старим деревам Херсонщини, якими, на жаль, на півдні недостатньо опікуються. Заново відтворили історію деяких найдавніших дубів міста Херсон. Вчені-біологи зможуть знайти у цьому виданні цінну інформацію щодо поширення 459 видів судинних рослин, 135 видів лишайників та ліхенофільних грибів, 39 видів мохоподібних у 21 старовинному парку та лісопарку Херсонщини.

Старовинні парки мають високу природоохоронну цінність. Загалом на території досліджених парків та лісопарків відмічено зростання

39 видів, що охороняються, в тому числі 25 видів судинних рослин, 11 видів лишайників та 3 види мохоподібних. Серед них: 1 вид судинних рослин занесений до Світового та Європейського Червоного Списків – житняк пухнастоквітковий (*Agropyron dasyanthum*); 11 видів судинних рослин внесених до Червоної книги України – береза дніпровська (*Betula borysthenica*), бурачок савранський (*Alyssum savranicum*), волошка короткоголова (*Centaurea breviceps*), кендир венетійський (*Trachomitum venetum*), кермек чурюцький (*Limonium czurjukiense*), ковила волосиста (*Stipa capillata*), ковила дніпровська (*Stipa borysthenica*), рястка Буше (*Ornithogalum boucheanum*), солодка гола (*Glycerhiza glabra*), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*) та цибуля Регеля (*Allium regelianum*) та 27 видів внесених до Червоного списку Херсонської області: 13 видів судинних рослин – вільха клейка (*Alnus glutinosa*), волошка волосисто-голова (*Centaurea trichosephala*), дуб звичайний (*Quercus robur*), кермек плосколистий (*Limonium platyphyllum*), конвалія травнева (*Convallaria majalis*), лисонасінник оманоподібний (*Phalacrachena inuloides*), оман високий (*Inula helenium*), пирій подовий (*Elytrigia pseudocaesia*), півники солелюбиві (*Iris halophila*), рясст уцільнений (*Coridalis solida*), рястка Фішера (*Ornithogalum fischerianum*), смовдь руська (*Peucedanum ruthenicum*), ясен високий (*Fraxinus excelsior*); 11 видів лишайників анаптихія війчаста (*Anaptychia ciliaris*), бріорія переплетена (*Bryoria implexa*), канделярія однобарвна (*Candelaria concolor*), хенотека волосиста (*Chaenotheca trichialis*), флавопармелія козяча (*Flavoparmelia caperata*), леканія ефедри (*Lecania ephedrae*), леканія бурувата (*Lecania fuscella*), пармелія липова (*Parmelina tiliacea*), телокарпон лаурері (*Thelocarpon laureri*), уснея жорстковолосиста (*Usnea hirta*), ксантопармелія покорні (*Xanthoparmelia pokornyi*) та 3 види мохоподібних – фруланія розширена (*Frullania dilatata*), шкребниця сплющена (*Radula complanata*) та аридниця сосочкова (*Syntrichia papillosa*).

Ми не могли створити це видання без всебічної підтримки з боку наших колег та друзів. Автори книги безмежно вдячні за допомогу під час проведення досліджень, обговоренні та наданні необхідних

інформаційних джерел Віктору Маруняку (Стара Збур'ївка), Анні Усовій (Олексіївка), Ніні Гавриленко (Асканія-Нова), Віктору Гавриленку (Асканія-Нова), Михайлу Бідному (Нововоронцовка), Миколі Кузьо (Новоолександрівка), Марині Тарасовій (Херсон), Михайлу Рябусі (Херсон), Михайлу Підгайному (Херсон), Валентині Тартиці (Нововоронцовка), Олександрю Шуменю (Херсон), Пітеру Сліму (Вагенін, Нідерланди), Матсу Відгрєну (Стокгольм, Швеція), Валентині Бойко (Херсон), Ігорю Пилипенку (Херсон), Юрію Москаленку (Гола Пристань), Миколі Гоманюку (Херсон), Ганні Наумович (Херсон), Любові Гавриленко (Херсон), Олександрю Пилипенку (Високопілля), Валерію та Людмилі Юрченкам (Мала Олександрівка), Вікторії Сломинській (Херсон), Юлії та Євгенію Ходосовцевим (Херсон), Сергію Дяченку (Херсон), Денису Винокурову (Київ), Віктору Шаповалу (Асканія-Нова), Михайлу Галайку (Лісове), Ганні Ніколаєвій (Дніпро), Надії Харечко (Херсон). У книзі, крім авторських фотографій, були використані фотографії Ганни Наумович (в розділі «Бехтери») та Юлії Ходосовцевої (в розділах «Реймерський ліс» та «Оджиголь»). Сучасні межі парків були зроблені, використовуючи сервіс «Google maps» (<https://www.google.com.ua/maps/>).

В листопаді 2018 року, коли ми вносили в рукопис останні правки, з Ліхтенштейну прийшла сумна новина про трагічну загибель барона, мецената Едуарда Олександровича Фальц-Фейна. Він усього п'ять років прожив на Херсонщині, однак усе своє життя намагався потрапити до неї знов, і за роки незалежної України йому не один раз, вже у поважному віці, вдалося відвідати Асканію-Нову, Преображенку, Хорли, Новоолександрівку. В останні десятиріччя Едуард Олександрович усіляко допомагав відновленню біосферного заповідника «Асканія-Нова», яке носить ім'я його дядька Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна. Було сподівання, що він потримає нашу скромну роботу в руках, однак цього вже не станеться. Цю невеличку книгу ми присвячуємо цій Великій Людині, яка є прикладом безмежної та самовідданої любові до своєї Батьківщини.